

гл. ас. д-р НИКОЛАЙ ПОПОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“, БЛАГОЕВГРАД

ВЗАИМОВРЪЗКА МЕЖДУ ПОЛИТИЧЕСКИ ИДЕОЛОГИИ И ПРАВО

INTERRELATIONS BETWEEN POLITICAL IDEOLOGIES AND LAW

Chief Assistant Prof. Dr. NIKOLAY POPOV

SOUTH-WEST UNIVERSITY “NEOFIT RILSKI”, BLAGOEVGRAD

Abstract: Political ideologies as systems of ideas, views and beliefs for the condition and future development of public relations have certain claims to the regulation of these relations and thus are directly related to the exercise of public authority. From a historical perspective, there are many examples of how political ideologies determine the legal framework within which to implement public relations.

Keywords: political ideologies, law, international relations, government, society.

Разглеждането и анализирането на понятието идеология и връзката му с развитието на обществото определя и отношението на политическите идеологии с правото, което като система от норми регулира обществените отношения. Политическите идеологии, като системи от възгледи и представи за състоянието и бъдещото развитие на обществените отношения, имат претенции към начина на регулиране на тези отношения и в този смисъл са пряко свързани с осъществяването на публичната власт. Това определя и фундаменталното значение на взаимовръзката между правото и политическите идеологии. В този смисъл Петко Венедиков отбелязва, че „правните норми, които образуват правната система на една държава в един момент от живота ѝ, не трябва да се разглеждат като произведения на личния произвол на законодателя.“, което означава, че правната система е едно естествено произведение на продължителното и постоянно развитие на правните възгледи на народа, на който правната система нормативно регулира правоотношенията.¹

Разширеното разбиране за понятието идеология може да включи в себе си и религиите „като системи от възгледи и представи, основани върху вярата в съществуването на свръхестествени сили, на един или много богове, които или които са сътворили и управляват света“.² В този смисъл хората в първобитните общества не са правили разлика между нормите на правото и нормите на религията, защото според тях правото и религията са едно и също нещо. Това е означавало, че правонарушението е било в същото време и грях, а той е било необходимо да се изкупи от този, който е виновен, за да се избегне стоварването на гнева на боговете върху цялото общество. В римското общество нормите, които са резултат от волята на боговете, се обозначавали с термина *fas* и не е могло да се изменят от хората, а тези които се появили с течение на времето от човешката воля се наричали *ius*. Постепенно правото и религията са отделени.³ Всичко това показва, че през първите векове от римската история, развитието на правната наука в Рим е пряко свързано с жреците и дейността

¹ Венедиков, Петко. Записки по римско право. ИК „Проф Петко Венедиков“, С., 1999, с. 11.

² Български тълковен речник. Издателство Наука и изкуство, С., 1994, с. 837

³ Венедиков, Петко. Записки по римско право. ИК „Проф Петко Венедиков“, С., 1999, с. 14-15.

им, именно защото правото е тясно свързано с религията и те са изпитали необходимостта да го изучават.¹ Тук ясно е изразена връзката между религията като идеология, която първоначално е била в основата на взаимоотношенията в обществото и правото. Безспорно е, че римското право оказва огромно влияние върху развитието и състоянието на съвременното право.

В наши дни правото най-често се определя като „свкупност, система от установените в дадено общество правила и норми, които се поддържат от държавната власт и уреждат отношенията между хората и институциите в обществото, както и науката за тези правила и норми“.² Обикновено идеологиите също се възприемат като системи, но от идеи и представи, като естествено има различни мнения относно смисъла и съдържанието на понятието, което предопределя и сложността и нееднозначното взаимодействие между правото и идеологията.

Според Кристин Сипнович възприемането на правото като система от влезли в сила правила и норми, които регулират обществените отношения, която е законодателно регулирана от политическата система дава основание да се твърди, че правото е свързано с идеологията. Общото възприемане на идеологията като понятие е свързано с разбирането ѝ като система от политически идеи, представи и възгледи, а политиката и правото са преплетени и свързани неразривно по своята същност и проявления. В този смисъл идеологиите, както и правните системи, са разпрострени по целия политически спектър и затова често идеологиите и правната система са определяни като либерални, консервативни, фашистки, комунистически и т.н. Именно затова понякога се приема, че правото е юридически израз на политическата

идеология. Това означава и възможността, и предположението, че правото може да бъде моделирано от политическите убеждения на хората, т.е. правото изглежда е пряко свързано и произлиза от идеологията по ясен и безспорен начин.

Възприемането на връзката между правото и идеологията е сложно и спорно. Една от причините за това е разнообразието на определенията и разбиранията за понятието идеология, а също така и различните начини, чрез които идеологията може да е свързвана с правото. Разбиранията и за идеологиите, и за правото са разнопосочни, а понякога и крайни. Идеологията може да бъде разглеждана в негативен смисъл като манипулация, а правото да се приеме като непрозрачно за субектите му. На това противоречи възприемането на идеологията като положително понятие, а на правото като свкупност от институции, които регулират или ограничават негативните аспекти на властта в обществото съобразно нормите на правосъдие и справедливост. При взаимовръзката между двете системи, тази на правото и идеологията би могло да се съчетаят, например, негативните елементи от отрицателното разбиране за идеология и те да компрометират правото.

Важно значение за анализирането на взаимовръзката между право и идеология имат и основните възгледи за същността на правото. Такива са концепцията за естественото право³, която се свързва с моралните принципи и

¹ Пак там, с. 22.

² Български тълковен речник. Издателство Наука и изкуство, С., 1994, с. 719

³ Естественото право (natural law) е неизменната основа, върху която почива правото. Идеята за естественото право се заражда още в Древна Гърция, където философите са приемали, че съществува свършена справедливост, която е дадена на човек от природата. Именно затова човешките закони трябва да се придържат към нея в максимална степен. Важна част от юриспруденцията в историята на правото винаги са били теориите за естественото право. Виж: Оксфордски енциклопедичен речник по право. Сиела, С., 1998, с 350.

концепцията за правния позитивизъм¹, който вижда правото като съвкупност от формални правила.²

Най-общо позитивното право се приема като съвкупност от правила, които се прилагат в суверенните държави. За позитивистите съществува само позитивното право, което е изработено или избрано от законодатели. В този смисъл законите не съществуват преди да се е осъществил законодателният акт. Съществуването на закони е пряко свързано със суверенната държава като техен източник. През XX век позитивизмът доминира в правното мислене на Запада и комунистическите държави. В този смисъл има връзка между възприемането за правото от американските позитивисти, според които „законът е това, което съдиите казват, че е“³ и Владимир Илич Ленин, който в произведението си „Държавата и революцията“ (1916) приема правото като израз на волята на господстващата класа, която преди революцията е буржоазията, а след нея пролетариатът. Всичко това показва взаимодействието на правото и идеологията през периода, който най-често е определян като пример за идеологическо противопоставяне в историята на човечеството.

Естественото право, което от своя страна е характерно и доминира през повечето общества и времена, се различа от теоретичните му като по-висше и постоянно право, което не зависи от действията на определени законодатели. Естествените права имат връзка с разума, който може да информира за това каква е необходимата структура на правната система, а също

така и за основното и съдържание. Освен това чрез разума ние разбираме, че трябва да има закони срещу убийството, или пък че всички закони трябва да третират еднакво равенството. Според естественото право има пряка връзка между закона и неговото морално качество, която определя дали законът въобще е закон.⁴ Разбирането за човешките права през XX век има връзка с идеите на либерализма за естествените права. Човешките права в този смисъл са естествени, защото са морална даденост, която хората притежават заради своето естествено качество на човеци. Те ги притежават не заради силата на определени специални правила, в които те участват или система от закони, в чиято юрисдикция попадат, а защото са човешки същества. Декларациите за човешки права през XX век наследяват традицията на тези от XVIII и XIX век. Голямо значение в това отношение има Всеобщата декларация за правата на човека на ООН от 1948 година, а също така и други споразумения и конвенции, свързани с човешките права.⁵

Освен концепциите в правото значение за взаимовръзката между идеологията и правото имат и различните подходи и концепции към идеологията. Въведеният от французина Дестют дьо Траси термин като наука за идеите и произхода им бързо променя своето значение и днес идеологията се разбира чрез самите идеи, които имат политически цели и са от определен вид. В този смисъл съществуването на идеологиите е свързано с определени политически виждания, службата на интересите на определени хора или имат и осъществяват функционална роля по отношение на политически, правни, икономически и социални институции.

¹ Позитивното право (positive law) е различно от естественото право, защото представлява съвкупност от правни норми, които са наложени от държавата. Виж: Оксфордски енциклопедичен речник по право. Сиела, С., 1998, с 350.

² Synpnowich, Christine. Law and Ideology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2010
<http://plato.stanford.edu/entries/law-ideology/>

³ McLean, Iain. The Concise Oxford Dictionary of Politics. Oxford University Press, New York, 1996, p. 276.

⁴ Ibid, p. 276-277.

⁵ Енциклопедия на политическата мисъл. Блекуел, съставители: Дейвид Милър и др., ЦИД, С., 1997, с. 636.

Даниел Бел определя идеологията като система от вярвания, която е насочена към действия и като такава има роля и функции, свързани с мотивирането на хората да правят или да не правят определени неща, а не с това да успява да прави реалността прозрачна. Според него не може да се каже, че има определена връзка между статуквото и идеологията, защото едни идеологии може да бъдат в подкрепа на статуквото, а други да имат за цел да го променят или заменят. В този смисъл правото може да бъде оформено от идеологията, но определено трябва да се обърне внимание на съществуването на различни идеологии, които могат да имат претенции за доминация върху правото, което пък означава, че няма конкретна връзка между дадена идеология и право. В крайна сметка Даниел Бел предполага, че съгласието след Втората световна война по отношение на либералната демокрация може да доведе до края на идеологиите.¹

Взаимовръзката между право и идеология се разглежда по критичен начин заради отношението към ролята и функциите на идеологията от радикалната концепция за нея, която се свързва най-вече с Карл Маркс и Фридрих Енгелс. Според тях идеите се оформят в материалния свят на производствените отношения, които преминават през своето историческо развитие и промяна. Идеологията съществува в условията на капитализма и частната собственост, защото те са податливи на критика, а също така и на протести, заради своята конфликтност. По този начин идеологията предпазва и съхранява съществуващото положение и е в полза на капитализма, защото обяснява завоалирано недостатъците на съществуващите условия като неизбежни и естествени. Така тя оправдава приемането им и се използва от елита, за да запази и

упражнява властта си. За марксизма концепцията за правото като идеология има централно място и значение, защото според марксистите, когато комунизмът се развие напълно правото няма да бъде необходимо и постепенно ще изчезне.

По този начин виждането на марксистите за идеологията е изцяло негативно и тя се възприема като инструмент, който е използван от имащите власт, за да си осигурят покорството и подчинението на управляваните, а това предполага и подходящата правна система, която да има подобна роля. Според Карл Манхайм, който доразвива идеята за комплексна връзка между идеология и реалност използвайки нуждата на хората от идеология, идеологиите нито са истина, нито лъжа, а просто са набор от предопределени от обществото идеи, предоставящи истината, която и облагодетелстваните, и необлагодетелстваните в обществото желаят да видят и чуят.

Школата на правния реализъм, която оказва влияние върху правистите теоретици в Америка през 20-те години на XX век също е критична по отношение на правото и идеологията. Представителите ѝ не приемат историческия материализъм на Карл Маркс, но възприемат идеята, че правото се предопределя до голяма степен от социални сили, които са външни за него. През 70-те и 80-те години на XX век се развива и движението на критичното правно изследване, което също приема, че правото е отражение на идеологията. По своята същност то е радикално и е повлияно от различни традиции, каквито са: марксистката, реалистката, философията на „деконструкцията“ и политиките на феминизъм, антирасизъм и др. Представителите му възприемат виждането на Карл Маркс, че интересите на силните оформят правото и т.н.

Изключително интересна е и взаимовръзката между идеологията и разбирането за върховенство на закона, което е характерно за либералния

¹ Synowich, Christine. Law and Ideology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2010 <http://plato.stanford.edu/entries/law-ideology/>

правов ред. Тук има съгласие между леви и десни мислители по отношение на капиталистическата функция на върховенството на закона¹. Теоретиците с леви убеждения намират идеологически аспекти във върховенството на закона, а тези с десни определят като съществена неговата роля за правилното протичане на обществените отношения. Въпреки това тези отношения не са еднозначни и показват, че може да се говори за взаимодействие между идеология и право и в този смисъл.² Все пак е необходимо да се отбележи, че няма еднаква позиция по отношение на влиянието върху правото от идеологиите, което не трябва да се преувеличава, но не бива и да се подценява. Би могло да се каже, че има взаимодействие между двете системи, което се определя от една страна от влиянието на идеологиите върху развитието на обществените отношения след Просвещението и съответно върху развитието на правото. От друга страна е необходимо да се отбележи и фактът, че идеологиите се развиват, реализират

и проявяват в рамките на правните системи на националните държави и на международното право. Освен това, правото е и едно основно средство, чрез което те могат да постигнат целите си, а също така и цел, която политическите идеологии си поставят.

Идеите и представите, които съставят идеологиите, се реализират чрез правните норми. На национално ниво това става чрез конституциите и законите, а на международно - чрез международните договори, независимо от тяхното наименование. В Устава на ООН се съдържат идеите на либерализма за човешки права и свободи, на национализма за значимостта на нацията, а също така и основната идея на феминизма за равенство между мъже и жени и т.н.³ По-конкретно измерение възгледите и представите, които се съдържат в идеологиите, намират и реализират във Всеобщата декларация за правата на човека, Хартата на основните права на Европейския съюз и много други международни споразумения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Български тълковен речник. Издателство Наука и изкуство, С., 1994
2. Венедиков, Петко. Записки по римско право. ИК „Проф Петко Венедиков“, С., 1999.
3. Енциклопедия на политическата мисъл. Блекуел, съставители: Дейвид Милър и др., ЦИД, С., 1997.
4. Оксфордски енциклопедичен речник по право. Сиела, С., 1998.
5. Попов, Николай. Идеологическите сблъсъци. УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2011.
6. Устав на Организацията на Обединените нации. ДИ „Наука и изкуство“, С., 1985.
7. McLean, Iain. The Concise Oxford Dictionary of Politics. Oxford University Press, New York, 1996.
8. Sypnowich, Christine. Law and Ideology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2010
<http://plato.stanford.edu/entries/law-ideology/>

---

¹ Върховенството на закона (rule of law) е принцип на господството, върховенството на правото. Виж: Оксфордски енциклопедичен речник по право. Siela, С., 1998, с. 477.

² Sypnowich, Christine. Law and Ideology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2010
<http://plato.stanford.edu/entries/law-ideology/>

---

³ Устав на Организацията на Обединените нации. ДИ „Наука и изкуство“, С., 1985, с. 7-11.